

Л. Д. Шестопалова

**РОЛЬ АНТРОПОНІМІВ У ЗМАЛЮВАННІ ПЕРСОНАЖА:
ОБРАЗ ТІТКИ ДОРИ У ПОВІСТІ В. Г. ДРОЗДА «ІРІЙ»**

У словесній палітрі повісті В.Г. Дрозда «Ірій» особливе місце займає ономастична лексика. У творі письменника вона виступає як особливо помітний, стилістично і семантично маркований експресивний засіб, яскрава прикмета стилю. І не тільки тому, що особові імена створюють ономастичний світ художнього тексту, грають важливу текстотвірну роль у плані розвитку його парадигматики і синтагматики, але й тому, що беруть участь у розвитку і побудові мовної і літературної композиції тексту [12:34]. Творячи своїх персонажів, письменник з великою художньою майстерністю конструює для них ономастичні моделі. В. Дрозд дуже відповідально підходить до вживаних ним імен у тих чи інших творах. Письменник відкриває у найменні його найближче значення, яке для нього важливе і цінне не своїм етимологічним змістом, а можливістю образного вживання у творі. Зокрема, образ тітки Дори привносить у повість «Ірій» художню експресію, емоційний заряд і достовірність розповіді.

Отже, ближче придивимося до оніма Дора - імені дружини головного персонажа повісті, дядька Дениса.

Словник Л.Г.Скрипник і Н.П. Дзятківської подає ім'я Дора як варіант (гіпокористику) 13 різних імен [9:206] і як окреме повне ім'я [9:134], етимологізуючи його в останньому випадкові так: «можливо від гр. *doron* - дар, дарунок».

Особливість функціонування даного особового імені повісті полягає в тому, що воно набуває тут великої кількості емоційно-стилістичних, переважно оказіональних варіантів, які наповнені різним конотативним змістом і підказують, що в цьому конкретному випадку ім'я є стягненням хресного імені **Федора**, якого тітка як «сільського» соромиться і видає гіпокористику **Дора** за повне, уже «міське» ім'я. Якщо особове ім'я має різні варіанти, воно стає «ключовим, домінантним словом художнього тексту» [12:105]. Образ тітки Дори є одним із головних у повісті, тому письменник використовує різні варіації називання, в залежності від того, в які ситуації тітка потрапляє. Вона постає то просто **Дорою**, то **зажерливою Дорою**, то **дурною Федорою**, то **тіткою Дорою**, то просто **тіткою, Федорою, Федорою, Дорюнечкою, Дорою Василівною, Фед'орою, Федор'очкою, трьомастами тітками Дор**. Як відзначає В.А. Кухаренко: «Особове ім'я приходить в текст семантично порожнім, готовим прийняти будь-яке наповнення. Його змістове наповнення відбувається поступово. В нього вмикаються всі кваліфікації персонажа, які даються йому автором (іншим персонажем)» [6:105].

В повісті широко застосовуються варіації того ж імення. Можна сказати, що характерною особливістю цього власного особового імені є те, що воно здатне легко змінювати свою структуру. Причому варіант від варіанта може відрізнятися фонетично і морфологічно. На звучання може впливати певна територія, час, емоційне забарвлення, сфера вживання. Л.О. Белей відзначає, що за сферою функціонування імена поділяються на офіційні і розмовні. Офіційні - це емоційно нейтральні, а «Неофіційний, розмовний варіант імені - це, як правило, похідне, стилістично марковане утворення, яке функціонує в літературно-художньому, побутовому, в тому числі діалектному мовленні» [1:63].

Простежимо як саме функціонує це ймення у творі. З репліки матері Михайла ми дізнаємося про характер носія імені Дора: «Але ж **Дора** візьме мого хлопця до себе хіба тоді, як свисне рак у Жерелі...» [4:6], і далі: «Дора - її рідна сестра, мені ж тітка, а дядькові Денису - дружина» [4:6]. Ця форма імені у повісті вжита 10 разів. Вказуючи на ступені спорідненості, письменник відразу знайомить читача з тим, яку роль буде відведено цьому персонажеві. Автор твору не завжди пошанно характеризує свою героїню (зажерлива Дора, дурна Федора).

Мати Михайла: «Побувавши у місті, вона виходила на колодки і прискіпливо перераховувала, що відвезла сестрі в гостинець і чим їй оддячила **зажерлива Дора...**» [4:6]; «...а я ночами сама-самісінька і в дощ, і в хвищу ходила за п'ять кілометрів в Чорторийську школу, то ніби так і треба було, мовляв, **дурна Федора** вище себе хоче стрибну-

ти» [4:31]. Дора характеризує сама себе через власну репліку, називаючи себе **дурною**, вона іронізує, бо зовсім себе такою не вважає, хоч дуже не любить, коли **Федорою** її називають інші. Висміюючи міщанство і зажерливість, стремління до накопичення речей, письменник ніби зайвий раз підкреслює, що вона **Федора**, та ще й **дурна** і **зажерлива**. Прикметникові утворення дуже влучно характеризують цей персонаж, вони «підкреслюють ставлення автора або оповідача до особи, позначуваної літературним антропонімом» [14:32].

Щоб передати ставлення колишніх односельчан до Дори, автор два рази живає незвичайну графічно-фонетичну форму імені. Письменник ділить повну форму імені на дві частини:

Фе-дора. Виділене дефісом **Фе-** є вигук, що виражає осуд, огиду, незадоволення, несхвалення [10:т.10, 572]. Таким оригінальним способом частина імені перетворюється на характеристику носія цього імені, який позначається другою частиною - **дора**, як переважно й позначається ця дійова особа в повісті. Номінаційно-комічну ситуацію створює п'яний Андрій Гнида, що вигукує: «- Та се ж пакульська **Фе-дора!** їй бо, **Федора**, їй-бо пакульська, щоб мене грім побив, людоньки добрі! Тю на тебе, невже не впізнала?.. Здоров була, **Федоро**, як ти розпаніла!» [4:27].

Тут дійсно «зовнішня форма і внутрішній... зміст служать показником авторського ставлення до поіменованого образу» [5:6].

Тітка Дора дуже любить своє ім'я: гіпокористика Дора, як їй здається, більше підходить до міського антропонімікону. Автор повісті ніби і не заперечує того, чого бажає його героїня: «Тепер іду з редикюлем по базару, а ті, що тоді на кпини брали, баби бабами, закушкані, в пакульскім багні по коліна, перешіптуються біля возів: « **Дора, Дора, Дора...**» [4:31]; «Ось вам - **Фе-дора!** З'їли?» Мо', я заради цієї хвилини і город городила, може, я тільки заради цього й живу! [4:31].

Номінаційний ряд продовжують конотативно-демінітивні форми імені: **Дорочка, Дорюнечка**. Ці форми вжиті по одному разу і утворені шляхом приєднання до основи особового імені субстантивних зменшувально-пестливих суфіксів **-очк(а)** і **-юнечк(а)**. Ці суфікси ніби готують читача до якогось особливого емоційного контексту. Дізнавшись про те, що лотерея невигашна, адже тітка Дора давно мріяла виграти автомашину, дядько Денис запобігливо називає її **Дорочкою** бо знає, що дружина це нормально не сприйме і буде сімейна буря: «А ті, **Дорочко**, я ще вранці перевірив. Як на базар ходив, біля пошти газета висіла...» [4:29]; «...везитиму я тебе, **Дорюнечко**, на «Победі» в твоє задоволення» [4:57].

В розмовно-побутовому мовленні форми типу Дорочка, Дорюнеч-

ка «нерідко набувають прізвищно-дружнього значення. Однак в такому фамільярному значенні вони можливі лише між добре знайомими (близькими) людьми будь-якого віку» зауважує Є.Ф. Даниліна [3:152]. Така форма імені може набувати і пестливого звучання, знову таки, між близькими людьми. Адже, «Пестливість - лише одна із сторінок експресії, притаманної особовим власним іменам» [3:158]. Якби зазначені форми імені були вжиті сторонньою людиною, то вони могли б трактуватись, як наділені іронічним відтінком.

Відсутність вирашу все-таки мала свої наслідки. Щоб показати, з яким розпачем тітка Дора сприймає невдачу, письменник створює номінаційно-комічну ситуацію. Вона була психологічно так напружена, що Михайло, який здатен фантазувати, ось як уявив собі тітку Дору: «Вибухнувши, **тітка Дора розлетілася сотні на три маленьких, мов гумові ляльки, тіток Дор**, що повсідалися на підвіконнях, дивані, етажерці і дзеркалі...» (4:30); «**Триста тіток Дор**, буцім горобці на просо, сипонули зі стін та підвіконь на з вабливий дзенькіт, збилися в клубок, наче бджолиний рій, і знову породили **тітку Дору** в її щоденній подобі» [4:30-31].

В.Г. Дрозд підходить до імені філософськи. У своїх творах, зокрема в оповіданнях, він пригадає ім'я великого філософа Платона, навіть подекуди цитує його. Отже, письменника приваблює не тільки ім'я філософа, але і його вчення. Тут доречно навести слова, які точно характеризують письменницьку зацікавленість: «Внаслідок особливої уваги письменника до універсальних аспектів буття, сенсу людського життя його літературні тексти набувають філософської наповненості. У такому разі філософія виявляє свою природу як «любомудріє», як глибина мислення, що виявляється не тільки в системі спеціальних понять і категорій, а й у художніх образах» [7:708].

В епізоді, коли тітка Дора розлетілася на триста тіток Дор, є натяк на співвідношення цілого і його частин. Категорію співвідношення цілого і його частин філософськи обґрунтував саме Платон. В монографії «Теорія і методика ономастичних досліджень» наводиться думка Платона про те, що «Якщо ціле володіє деякою властивістю, то цією ж властивістю повинні володіти і його основні частини» [11:98].

Наведений уривок з повісті викликає асоціацію зі словами Платона, до того ж - стосовно саме літературного імені. Отже, людина, маючи ім'я, «заповнена ним вщерть», тобто кожна її часточка має це ім'я. Звучання імені відбиває в художньому творі сутність людини, її характер і поведінку. Через уявлення Михайла В. Дрозд це художньо продемонстрував у повісті.

І уже в кінці оповіді письменник надає імені тітки зовсім нестан-

дартної форми. Воно представлене графічно несподівано - з апострофом. Форми ці вкладені в уста того ж Андрія Гниди: «**Фед'оро! Федор'очко!** - гукав Андрій Гнида, розвертаючи бочку з якої хлюпотіла вода. Від Гнидиного крику тітка гнівно очумалася, але побачила «опель», що палав, і знову втратила свідомість» [4:118]. Апостроф передає п'яну паузу (гикання) Андрія. При цьому увага читача зосереджується не стільки на антропонімі, скільки на характері його носія. Нетрадиційне графічне відтворення імені надає особливої аури онімові і посилює експресивно-стилістичне значення тексту. Тут доречно пригадати слова В.В. Виноградова: «В мові художньої літератури при відтворенні мовлення персонажів використовуються різноманітні засоби експресивного синтаксису і експресивної вимови - соціально-характеристичні й індивідуальні» [2:216].

Зокрема, оте гикання п'яного Гниди має і лукавий підтекст, яким, гадаємо, свідомо, для внутрішнього, потаємного жарту, скористався письменник. Кличний відмінок з гиканням **Фед'оро**, з паузою перед фрагментом *оро* надто нагадує італійську назву «*poto d'oro*» (одн.), що буквально означає «золоте яблуко» (*poto* «яблуко», *d* «із», *or o* «золото») й іменує помідор (звідки, до речі, це наше слово і запозичене) [13:317-318]. Отже, форму **Фед'оро** можна зрозуміти і так: «*золоте фе*», а оце *фе* вже з'являлося у попередньому тексті в трансформації цього ж імені: **Фе-дора**. Небезмістовною виявляється і форма **Федор'очко**, теж у кличному відмінку. Виділене паузою кінцеве *очко* явно асоціюється з асенізаційною діяльністю дядька Дениса, чоловіка тітки Дори.

Один раз письменник назвав свою героїню **Дорою Василівною**. Ця форма іменування звучить незвично, бо гіпокористику поєднано з іменем по батькові. Але й ситуація теж нестандартна. Форма ця звучить з вуст дядька Дениса, який допився «до чортиків» і уявляє себе директором водоконтори, замість Омелька Омельковича: «Директор што надо, га? Прошу вас конфіденційно передать **Дорі Василівні**, що після роботи мій особистий екіпаж підкотить до її пивниці і ми поїдемо вечеряти до замського ресторану...» [4:82].

Роль детермінатива при власному імені незаперечна, бо він розширює та уточнює семантику оніма (**тітка Дора**, **триста тіток Дор**, **зажерлива Дора**, **дурна Федора**). Антропонімічну конструкцію (детермінатив + гіпокористика = **тітка Дора**) у повісті «Ірій» вжито 67 разів. За частотністю уживання в тексті ця модель посідає як би друге місце, після вживання власного імені її чоловіка - дядька Дениса. Так як тітка Дора - це насамперед активно діючий персонаж твору, то і наймення її виникає у будь-яких ситуаціях - будь то сімейні події, мрії чи спогади інших

персонажів. Як зазначалося вище, часто письменник вживає тільки детермінатив, замість **тітка Дора**, просто тітка: «А **тітка** перекинулася кішкою, пронизливо нявкнула і стрибнула на стіл, впившись кігтями в газетний лист... Коли я наважився зирнути на **тітку**, вона вже сиділа на стільці у своїй звичайній подобі, тільки форми тіла її втратили чіткість, розпливлися по краю стола, буцім виліплені з тіста, яке підійшло та, піднявши віко діжі, перевалилося через вінця» [4:29-30]. Ситуація фантазмагорична, і письменник, гадаємо, спеціально не вводить у контекст ім'я, тому що ім'я реальної людини не пасує до змальованої фантастичної картини (**тітка** перекинулася кішкою, **тітчині форми** тіла розпливлися по краю стола).

У такого майстра слова, як В.Г. Дрозд, особові імена наділені неабиякими виразовими і характеристичними засобами. Обираючи імення для свого персонажа, письменник різноманітними мовностилістичними засобами домагається гармонії образу та імені. Доречно пригадати вислів О.Ю. Карпенко про те, що письменник добирає імена своїм персонажам, уже обміркувавши їх характер та особливості, знаючи їх роль у розвитку сюжету [8:4]. Зокрема, це стосується і жіночих імен у різножанрових творах митця. То ж, можна сказати, образ тітки Дори у повісті В.Г. Дрозда «Ірїй» забарвлює і увиразнює текст, виконуючи при цьому істотну текстотвірну функцію.

1. Белей Л.О. Офіційні і розмовні варіанти // Українська мова і література в школі. - 1986. - №6.
2. Виноградов В.В. О языке художественной литературы. - М., 1959.
3. Данилина Е.Ф. Категория ласкательности в личных именах и вопрос о так называемых «сокращенных» формах имен в русском языке // Ономастика. – М., 1969.
4. Дрозд В.Г. Вибрані твори в двох томах. - К., 1989. - Т.2.
5. Кричун Л.П. Функції антропонімів у сучасному українському сатиричному романі: Автореф. дис.... канд. філол. наук. - Кіровоград, 1998.
6. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. - 2-е изд. - М., 1988.
7. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. - К, 1997.
8. Прагматична спрямованість власних назв у художньому тексті. Методичні вказівки до спецкурсу. Для студентів романо-германської філології / Укл. О.Ю. Карпенко. - Одеса, 1998.
9. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. Словник-довідник. - 2-е вид., випр. й доп. - К., 1996.
10. Сучасна українська мова. В 11-ти томах. - К, 1979. - Т. 10.
11. Теория и методика ономастических исследований / Отв. ред. А.Непокупный. – М. - 1986.

12. Фоякова О.И. Имя собственное в художественном тексте. - Л., 1990.
13. Цыганенко Г.П. Этимологический словарь русского языка. - 2-е изд., перераб. и доп. - К., 1989.
14. Черторизька Т.К. Літературні антропоніми в творах Т.Г. Шевченка // Мовознавство. - 1989. - №2.